

PUBLIKACIJOS

Knyga apie laimingą gyvenimą*

AURELIJUS AUGUSTINAS

Jei į filosofijos uostą, iš kurio jau galima pasiekti ir laimingo gyvenimo šalį ar sritį, mokyčiausias ir didis vyre Teodorai, apmąstymuose išugdytas siekimas ir pats noras nuvestų, tai nežinau, ar ne lengvabūdiškai pasakyčiau, kad tą laimingo gyvenimo šalį daug mažiau žmonių pasiektų, nors ir dabar, kaip matome, tikrai retas ir nedaugelis į ją atvyksta. Iš tikrųjų, dėl šio pasaulio, – ar jį valdo Dievas, ar prigimtis, ar būtinybė, ar mūsų valia, ar kurios nors šių dalykų sudėtinės dalys, ar viskas kartu, – visa tai labai neaišku. Tačiau tu turi išaiškinti tai, ko ėmeisi, nes kažkas mus lyg atsitiktinai ir pasklidai išmetė į kažkokią audringą jūrą, ir tie nedaugelis gal sugalvotų, ko jam įsitverti, ar kaip grįžti, nebent tik audra, kuri kvailiems atrodo priešiška, nenorinčius ir besipriešinančius, nežinančius ir klaidžiojančius koku nors būdu išmestų į geistą žemę. Taigi man atrodo, kad galima įžvelgti tris žmonių grupes, kurias, tartum plaukiančiuosius, gali priimti filosofija. Viena grupė yra tų, kurie, pasiekę protingą amžių, pamažu be didelių pastangų pabėga nuo to, kas jiems artima, ir pasineria į tą ramybę, iš kur iškelia šviesiausią savo darbo ženklą, kad tuo būdu ir kitus piliečius, kuriuos tik gali, patrauktų į save. Kita grupė, visiška priešingybė pastariesiems, tai tie, kurie veidmainiškos jūros išvaizdos apgauti, pasišauna išplaukti į patį jūros vidurį; jie išdrįsta apsigyventi toli nuo tėvynės, o dažnai ją ir užmiršta. Nežinau, koku itin paslaptingu būdu juos nuo pat laivo lydėjo palankus, jų manymu, vėjas ir kaip jie pasineria į didžiausias nelaimes pakilūs ir besidžiaugiantys, nes juos užliūliuoja apgaulingiausia norų ir garbingo atlygio giedruma. Jiems, žinoma, reikia linkėti, kad tuose dalykuose, kurių jie yra mėtomi, būtų pašalinta tai, kas nepalanku. Jei to nepakanka, šėlstanti audra ir priešingas vėjas galėtų nunešti juos į tikrą džiaugsmą arba pas verkiančius ir dejuojančius. Tačiau didžioji dalis šių žmonių dar nėra labai nutolę, ir jiems sugrįžti nereikia labai didelių pastangų. Tai žmonės, kurie, paveikti savo likimo apverktinų tragedijų ar niekingų užsiėmimų keliamų kankinančių sunkumų, tarsi neturėdami ką veikti, yra patraukiami išmintingų mokytojų vyrų knygų.

* *Aurelius Augustinus. De beata vita liber // Opera. – Basileae, 1556. – Col. 495–512. Vertė Lizeta Lozuraitytė.*

Jie triūsia pačiame uoste, iš kur jų neišvilios jokie apgaulingai besijuokiančios jūros pažadai. Yra ir trečioji grupė. Šie žmonės – pačioje jaunystėje arba jau gerokai gyvenimo vėtyti ir mėtyti, tačiau nors ir kokiose audrose būtų, tarsi kokį ženklą išvydę, prisimena savo mieląją tėvynę. Ir arba tiesiai, niekieno nesuklaidinti, dėl nieko neuždelsę į ją veržiasi, arba dažniausiai, – tai tarp debesų pasiklydę, tai į besileidžiančias žvaigždes užsižiūrėję, tai kokių nors pagundų suvilioti, – palankų plaukimui laiką atideda ir ilgiau klauso, o dažnai ir patiria pavojus. Juos dažnai kažkokia permainingo likimo nelaimė, lyg jų pastangoms priešiška audra į geistiniausią gyvenimą ir ramybę atveda. Jiems visiems, vienu ar kitu būdu nešamiems į laimingo gyvenimo šalį, prieš pat uostą pastatytas milžiniškas kalnas, kuris įeinantiems sudaro didžiulius sunkumus. To kalno labiausiai reikia bijoti ir apdairiausiai vengti, nes jis taip spindi, taip apsigaubia ta paslaptinga šviesa, kad ne tik artėjantiems ir dar neįėjusiems siūlosi apsigyventi ir žada patenkinti jų laimingos žemės ilgesį, bet dažnai nuo pat uosto pas save žmones kviečia ir, pačia aukštybe sužavėjęs, juos sulaiko, kad iš aukšto norėtų į kitus žmones žiūrėti. Tačiau šie dažnai įspėja įeinančius, kad nei duotųsi apgaunami kalno apačioje slypinčių uolų, nei galvotų, jog iki jų lengva užkopti; ir kuo geranoriškiausiai pamoko, kaip be pavojaus žemę pasiekti. Iš tiesų, koks gi kitas kalnas čia turimas galvoje, norint, kad besitartinantys prie filosofijos jį pastebėtų ir jo bijotų, jei ne išdidus siekimas tuščiausios garbės, kuri ne tik neturi nieko turiningo ir rimto, bet ir, skeldėjant netvirtai žemei, panardina ir įsiurbia išdidžiai vaikščiojančius viršuje, kad iš jų, nusiritusių į požemius, atimtų šviesiausius namus, kuriuos šie jau kone regėjo. Sutik, Teodorai, kad yra tikrai taip. Dėl to ir ilgiuosi tavęs, vien apie tave tegalvoju kaip apie tinkamiausią ir nuolat tavimi žaviuosi. Įsivaizduok, kad trys šių žmonių grupės mane atsiuntė pas tave, ir man atrodo, kad esamoje padėtyje galiu būti tikras, jog sulauksiu iš tavęs kokios nors pagalbos. Nuo dvidešimties savo amžiaus metų, po to, kai retorių mokykloje perskačiau tą Cicerono knygą, kuri vadinasi „Hortenzijus“¹, užsiliepsnojau tokia meile filosofijai, kad jai tuoj pat nusprendžiau paskirti savo jėgas. Bet netrūko miglų, kuriose mano kelias klaidžiojo, ir, prisipažįstu, ilgai buvau jų klaidinamas, kol pastebėjau krintančias į Okeaną žvaigždes. Nuo pat ieškojimo pradžios mane persekiojo kažkokia vaikiška prietaringa baimė. Kai suvyriškėjau, išsklaidžiau tą

¹ Cicerono dialogas „Hortenzijus“ buvo parašytas apie 45 m. pr. m. e. Jame, remdamasis Aristotelium, Ciceronas svarstė, ar reikalinga filosofija, ir siekė paskatinti ją studijuoti. Deja, šis veikalas neišliko ir yra žinomas tik iš viduramžių autorių atsiliepimų.

miglą. Aš įsitikinau, kad labiau reikia tikėti tais, kurie moko, o ne tais, kurie įsako. Patekau pas žmones, kuriems atrodė, kad šita šviesa, kuri plika akimi matoma, yra garbintina tarp didžiausių ir dieviškiausių vertybių. Nesupratau jų, bet galvojau, kad jie kažką didelio po šitais uždangalais slepia, ką kada nors atskleis. O kai šiuos ištyręs išėjau, galingai buvau jūros mėtomas; viduryje tų audrų, besigrumiant su visais vėjais, mano vairą ilgai saugojo Akademikai². Po to atvykau į šias šiaurės žemes, kuriose apsisistojau. Mūsų kunigo, o kartais ir tavo kalbose apie Dievą dažnai teko pastebėti, jog nereikia visai galvoti apie kūną, vien tik apie sielą, nes būtent ji yra vienas iš artimiausių Dievui dalykų. Tačiau, kad negreitai patekčiau į filosofijos glėbį, mane, prisipažįstu, sulaukė žmonos ir garbingų pareigų pinklės. [Bet tik tam] kad, tai pasiekęs, jau su visais vėjais ir irklais mesčiausi į tą prieglobstį, kas tik nedaugeliui laimingųjų leista, ir ten nusiraminčiau. Perskaitęs kai ką iš Platono, kurio karščiausias sekėjas, kaip supratau, esi, ir sulyginęs su jo knygomis nuomonę tų, kurie išdėstė dieviškąsias paslaptis, taip užsidedgiau, kad norėjau visus inkarus nutraukti, jei manęs nebūtų paveikus kai kurių žmonių nuomonė. Ir kas gi kita liko, jei ne tai. kad man, pernelyg delsiančiam, į pagalbą ateitų priešiška, kaip manoma, audra? Taigi mano sielą apėmė toks sielvartas, kad, jo naštos pakelti nepajėgdamas (mat burės nešė mane tikriausiai pas Sirenas), mečiau viską ir į savo išsvajotą ramybę atvedžiau savo suardytą ir pavargusį laivą. Taigi matai, jog į filosofiją tarsi į uostą įplaukiu. Bet ir pats uostas, nors plačiai atvertas, ir jo didybė, nors šiek tiek sumažina pavojus, tačiau ir jo viduje nesi apsaugotas nuo paklydimų. Visiškai nežinau, kurioje žemės dalyje gyvenimas tikrai yra laimingas, kad galėčiau prisitarti ir paliesti tą žemę. Ką įsigijau tvirto, aš, kurį ligi šiol jaudina klausimas apie sielą? Dėl to ir prašau Tavęs, kad Tavo dorybės, žmogiškumo dėlei, mūsų sielų ryšio ir bendravimo labai ištiestum man dešinę. Svarbu, kad mylėtum mane ir tikėtum, kad aš tave savo ruožtu myliu ir branginu. Jei šitai turėsiu, laimingą gyvenimą, kurį tu, kaip manau, jau esi pasiekęs, be didelių pastangų, lengvai įsigysiu. Tačiau kaip man elgtis ir kokiu būdu į tą uostą suvesti savo draugus, kad pagal tai galėtum pažinti mano sielą: nesugalvoju jokių kitų ženklų, kuriais atskleisčiau save. Kad geriau suvoktum jūrą mano samprotavimų, tai, kas man pasirodė labiau pavykę ir

² Augustino traktatas "Prieš Akademikus" (Contra Academicos libri tres) parašytas tais pačiais metais, kaip ir "Apie laimingą gyvenimą" (386 m.). Jame, remiantis analogišku Cicerono veikalu, sprendžiama pažinimo problema, pasisakoma prieš skepticizmą. Polemizuodamas su helenizmo filosofais, Augustinas teigė, jog žmogui yra būtinas ne bet koks, o Dievo ir sielos pažinimas.

verta tavo pagarbos, nusprendžiau tau užrašyti ir būtent tau tuos apmąstymus dedikuoti. Tai, žinoma, bus tinkamiausia. Juk apie laimingą gyvenimą tarp savęs svarstėme, ir nieko kito, man regis, taip netiktų vadinti Dievo dovana, kaip jo. Manęs negąsdina tavo iškalbingumas, nes to, ką myliu, negaliu bijoti, nors ir neprilygčiau jam. Dar mažiau [mane gąsdina] tavo pasisekimas, nors ir koks jis būtų didelis ir laimę teikiantis; mat ką [Dievas] lydi, tuos padaro laimingus. Bet dabar, prašau, atkreipk dėmesį į tai, ką tau pateiksiu. Per lapkričio idas buvo mano gimtadienis. Po lengvo užkandžio, kad dėl to nė viena mintis nebūtų nutraukta, visus, su kuriais ne tik tą dieną, bet ir kasdien kartu puotaujame, pakviečiau į pobūvį pirtyje. Mat būtent ši vieta buvo nuošali ir atitiko aplinkybes. Dalyvavo ten (nebijau išvardyti vardais tų, kuriems žinau tave esant palankų): visų pirma mano motina, kurios nuopelnui priskiriu tai, kad gyvenu, mano brolis Navigijus, Trigecijus ir Licencijus, piliečiai bei mano mokiniai, taip pat norėjau, kad būtų mano pusbroliai Lastidijanas ir Rustikas, nors jie nepakentė nė vieno gramatiko³. Maniau, kad jų sveikas protas labai reikalingas būtų temai, kurią ketinau rutulioti. Buvo su mumis ir visų jauniausias, bet savo gabumais daug žadantis (jeigu nesu klaidinamas meilės) mano sūnus Adeodatas. Visiems susikaupus, pradėjau taip:

“Juk jums turbūt visiškai aišku, kad mes esame sudaryti iš sielos ir kūno?” Kai visi sutiko, Navigijus atsakė, jog jis nežino. Aš jam: “Ar tu visiškai nieko nežinai, ar gal gali išvardyti ką nors iš to, ko nežinai?” “Nemanaau, jog aš nieko nežinau”, – atsakė. “Ar gali, – klausiu, – mums paminėti ką nors iš tų dalykų, kuriuos žinai?” “Galiu”, – sako. “Jeigu nesunku, paminėk ką nors”. Kai šis dvejoja, klausiu: “Ar nežinai bent jau to, kad gyveni?” “Žinau, – atsako. “Taigi žinai, kad turi gyvybę. Niekas negali gyventi kitaip, kaip tik turėdamas gyvybę?” “Ir tai žinau”, – sako. “Žinai taip pat, kad tu turi kūną”. Sutiko. “Taigi, – kalbu toliau, – jau žinai, kad tu sudarytas iš kūno ir gyvybės”. “Žinau, – jis į tai, – bet ar tik iš jų, nesu tikras”. “Bet kad yra šie du, būtent: kūnas ir siela, neabejoji. Tik nesi tikras, ar nėra nieko kito, kas žmogų papildytų ir patobulintų”. “Taip, – atsako. “Koks galėtų būti tas kitas komponentas, paklauskime kitų, – pasiūlau. – Dabar jau klausiu visų: visi kartu pripažįstame, kad nei be kūno, nei be sielos žmogus gyventi negali. Pagalvokime, katram iš šių dviejų komponentų reikalingas maistas”. “Kūnui”, – atsako Licencijus. Tačiau kiti delsia ir tarp savęs dalijasi nuomonėmis: kaip galima manyti, jog maistas yra būtinas kūnui, kai naudo-

³ Gramatikas – pradinių klasių antikoje mokytojas (gr. *gramma* – raidė, raštas).

jame ji gyvybei palaikyti, o gyvybė priklauso ne nuo ko kito, kaip tik nuo sielos. Tada aš: “Jums atrodo, – sakau, – kad maistas reikalingas tai daliai, kuri maisto dėka išauga ir sustiprėja?” Visi sutinka, išskyrus Trigecijų. Šis sako: “Kodėl nemanyti, kad aš išaugau savo rajumo dėka?” “Visi kūnai turi savo iš prigimties nustatytą saiką, – tariau, – kurio viršyti negalima. Tačiau tas saiko nustatytas dydis būtų mažesnis, jei kūnas stokatų maisto, ką lengvai galime pastebėti gyvuliuose. Ir niekas neabejoja, jog iš gyvų būtybių atėmus maistą, kūnai nusilpsta”. “Nusilpsta, – įterpė Licencijus, – bet nežūsta”. “Mano minčiai to gana, – tariau. – Taigi klausimas toks: ar tikrai maistas yra skirtas kūnui, o jo nebuvimas verčia kūną liesėti?” Visi sutiko, kad yra kaip tik taip. “O siela ar neturi jokio jai priklausančio maisto? – klausiu. – Ar mums neatrodo, kad jos maistas yra žinojimas?” “Žinoma, – atsako motina, – netikiu, kad siela būtų penima kuo kitu, o ne dalykų išmanymu ir išmintimi”. Kai Trigecijus išreiškė savo abejones dėl šios nuomonės, ji į tai atsakė: “Ar tu pats šiandien nebuvai įsitraukęs į samprotavimus, ir ar tuo mąstymu nemito siela? Nes, praėjus nemažai laiko, pusryčiaujant, tu pasakei, jog nepastebėjai, kokius indus naudojome. Nežinau, apie ką būtent galvojai, nors ir lietei dalį maisto rankomis ir burna. Taigi kur buvo tavo siela tuo metu, kad tau valgant ji šito nepastebėjo; tai ir yra, patikėk manim, tas maistas, kuriuo minta siela, t. y. samprotavimai ir tavo paties apmąstymai, jeigu tik gali iš jų ką nors pasiimti”. Kai jie dėl šito dalyko ėmė abejodami rėkauti, tariau: “Ar nesutinkante su tuo, kad labiausiai mokytų žmonių sielos yra tam tikra prasme tarsi žymiai pilnesnės bei didesnės negu nemokšų sielos?” Žinoma, taip”, – sutiko. “Taigi, sakome, kad sielos tų, kurie jokių mokslų nėra išėję, nei įgiję kokio nors amato, yra bejėgės ir tarytum alkanos”. “Manau, kad ir jų sielos yra pilnos tarė Trigecijus, – bet tik ydų ir sugedimo”. “Patikėk manim, – aš atsakiau, – jog tai yra tas pats, kaip sielos bergždumas ir badas. Nes kaip kūnas, negaudamas maisto, kenčia alkį, dažniausiai sušiuurkštėja ir yra apninkamas ligų, taip ir nemokšų sielos yra pilnos negalavimų, kuriais parodo savo alkį. Tinginyse – visų ydų motina – protėvių buvo laikomas dykaduoniavimas, t. y. nieko neveikimas. Šiai ydai priešingas reiškinys yra dorybė, vadinama veiklumu. Šis žodis (frugalitas) kilęs iš žodžio vaisius (fruges), tai yra tam tikras sielų vaisingumas. Tinginystė arba nevaisingumas (nequitia) atitinkamai gavo vardą iš žodžio “niekas” (nihil). Niekas yra tai, kas teka, irsta, silpsta ir tarsi visą laiką žūva. Todėl tokius žmones [kuriems būdingas neveiklumas, nevaisingumas] vadiname nelaimingais. Tačiau jei yra kažkas, kas išlieka, kas pastovu, kas nekintama, tai yra dorybė, kurios didžiule ir gražiausia dalimi yra laikomas

saikingumas ir vaisingumas. Bet, jeigu tai painiau, negu kad jūs jau galite suvokti, sutikite, kad jei nemokšų sielos, o kartu ir jie patys yra pilni, tai tiek kūnams, tiek ir sieloms galima išskirti dvejopą maistą: vieną tinkamą ir naudingą, o kitą sukeliantį ligas ir pražūtingą. Kadangi jau taip yra, tikiusi, kad per mano gimtadienį, turint galvoje, kad žmogų sudaro du komponentai, t. y. kūnas ir siela, mano užkandis pasirodys šiek tiek naudingas ne tik kūnams, bet ir sieloms. Bet tokį užkandį pateiksiu tik jei esate alkani. Nes jei jus prieš jūsų norą ir besibjaurinčius mėginsiu maitinti, tai bus bergždžias darbas. Taigi labai reikėtų norėti, kad šitokio maisto trokštumėte labiau negu ano, skirto kūnui. Tai bus įmanoma tik tada, jeigu jūsų sielos yra sveikos, nes sergančios sielos, kaip ir sergantys kūnai, atsisako priimti maistą. Visi tiek veido išraiška, tiek ir balsu išreiškė norą čiupti ir valgyti tai, ką esu jiems paruošęs. Taigi aš vėl pradėdamas tariau: "Mes norime būti laimingi". Vos tai pasakiau, visi pritarė vienu balsu. "Ar jums laimingas atrodo tas, kuris neturi to, ko nori? – paklausiau. "Ne, neatrodo. Laimingas atrodo kiekvienas, kuris turi tai, ko nori", – atsakė. Tada motina: "Jei gera nori ir gera turi, tada yra laimingas. Bet jei žmogus nori kažko blogo, tai net ir turėdamas tai, ko nori, jis bus nelaimingas". Aš jai besišypsodamas ir linksmas tariau "Tiesiog pačią filosofijos viršūnę pasiekei, mama. Tau, be abejo, tik žodžių pritrūko, kad išsireikštum kaip Tulijus⁴, kurio mintį atitinka tavo žodžiai. Savo knygoje "Hortenzijus", kurią sukūrė filosofijai pagirti ir ginti, jis sako, jog ne filosofai, bet žmonės, pasiruošę diskutuoti, vienu balsu teigia, jog laimingi yra visi, kurie gyvena taip, kaip patys nori. Būtent tai ir yra klaidinga: norėjimas to, kas yra netinkama, daro žmogų nelaimingiausiu. Ir tokį jį daro ne tiek nepasiekimas to, ko nori, kiek pats noras pasiekti kažką netinkama. Blogo noro ydingumas yra galingesnis nei išsipildantys geri norai". Vos tai pasakiau, motina sušuko, kad čia visai pamiršta jos lytis, esą mes galvojame, jog su mumis sėdi koks nors išmintingas vyras. Ji tuo tarpu mane supratusi tiek, kiek pajėgusi, ir tie žodžiai jai liejėsi lyg iš kokio dieviško šaltinio. Tada Licencijus tęsė: "Bet reikia tau pasakyti, ko turi norėti kiekvienas, kuris nori būti laimingas. Ir kokių dalykų jam reikia siekti". "Pakviesk mane, – sakau, – į savo gimtadienį, kai laikysi mane to vertą, ir ką bepadausi stalan, mielai čiupsiu. O aš noriu, kad pietūs pas mane šandien vyktų būtent tokiomis sąlygomis ir kad nelauktum to, kas galbūt nėra paruošta". Jis, būdamas kuklus ir drovus, apgailestavo dėl savo pastabos.

⁴ Tulijus – Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. m. e) – romėnų oratorius, filosofas, iš kurio Augustinas daugiausia mokėsi, polemizavo, sekė.

“Taigi, – tęsiau, – mes sutikome su tuo, kad negali būti laimingas tas, kuris neturi, ko nori, ir ne kiekvienas, kuris turi tai, ko nori, yra laimingas”. Suteikite, – sakau, – kad tas, kuris nėra laimingas, yra nelaimingas”. Neabejojo. “Taigi, – tęsiu, – kiekvienas, kuris neturi, ko nori, yra nelaimingas”. Visi pritarė. “Tada ką žmogus turi sau gauti, kad būtų laimingas? Galbūt šioje mūsų puotoje bus elgiamasi taip, kad nenukentėtų Licencijaus godumas, nes manau, jog jis turi gauti tai, ko nori”. Visi sutiko, jog taip ir yra. “Vadinasi, – sakau, – žmogus visada privalo išlikti nei visiškai priklausomas nuo sėkmės, nei pavaldus kokiems nors atsitiktinumams. Nes juk mes negalime norėti ko nors laikino ir netvirtu bei tikėtis tai turėti nors kiek ilgiau”. Visi pritarė. Tik Trigecijus tarė: “Yra tokių, kuriuos lydi sėkmė. Jie gausiai turi tų ką tik minėtų trapių ir priklausančių nuo atsitiktinumo, tačiau malonių šiame gyvenime dalykų, ir nė vienam iš jų netrūksta to, ko jie nori”. Aš jam: “Ar tas, kuris bijo, atrodo tau laimingas?” “Neatrodo, – atsakė. “Vadinasi, jei žmogus prie kažko prisirišęs ir gali to dalyko netekti, ar jis gali nebijoti?” “Negali, – atsakė, – nes šios sėkmės dovanos gali būti atimtos”. “Vadinasi, tie, kurie prie tų turimų dalykų prisiriša, joku būdu negali būti laimingi”. Niekas neprieštaravo, šioje vietoje motina tarė: “Net jeigu būtų ramūs, kad iš jų nebus visa tai atimta, vis tiek negalėtų džiaugtis tuo, ką turi, nes jiems bus to maža. Vadinasi, jie dar ir dėl to bus nelaimingi, nes nuolat jaus trūkumą”. Aš jai: “Ar tas, kuris visų šių dalykų gausiai yra apsuptas ir pertekęs, jei žino saiką troškimams ir, juos patenkinęs, deramai ir maloniai jais džiaugiasi, neatrodo tau laimingas?” “Ne dėl šių dalykų, – sako ji, – bet dėl savo sielos kuklumo toks žmogus yra laimingas”. “Puiku, – sakau, – kaip tik taip tau derėjo atsakyti į šį klausimą. Vadinasi, visai neabejojame, kad, kad jei žmogus nusprendė būti laimingas, jis privalo pasiekti tai, kas visada išlieka ir ko jokia permaininga sėkmė negalėtų atimti”. “Su tuo, – tarė Trigecijus, – jau seniai sutinkame”. “Ar Dievas jums neatrodo amžinas ir visada išliekantis?” – paklausiau. “Būtent taip, – atsako Licencijus, – tai yra aišku, ir nė nereikia to klausti”. Ir visi kiti sutiko su tuo pamaldžiai pritardami. “Vadinasi, – sakau, – laimingas yra tas, kuris turi Dievą”. Tam visi mielai pritarė. “Manau, – tariau, – jog mums beliko sužinoti, kuris iš žmonių turi Dievą; mat tas ir bus laimingas. Dėl to jūsų nuomonės ir klausiu”. Licencijus: “Dievą turi tas, kuris gerai gyvena”. Trigecijus: “Dievą turi tas, kuris elgiasi taip, kaip nori Dievas”. Su šia mintimi sutiko ir Lastidijanas. Šis jauniausias iš visų pasakė, kad tas turi Dievą, kuris neturi nešvarios dvasios. Motina sutiko su visomis nuomonėmis, bet labiausiai jai patiko paskutinioji. Navigijus tylėjo, o paklaustas, ką galvoja, atsakė, jog pritaria

paskutinei nuomonei. Ir Rustiko, kuris, kaip man atrodo, ne tiek iš susimastymo, kiek iš drovumo tylėjo, paklausiau, kad jis nesijaustų apeitas. Šis sutiko su Trigecijum. Tada aš: “Visų nuomonės šiuo svarbiu klausimu, už kurį nei reikia ieškoti ko nors svarbesnio, nei galima rasti, man atrodo teisingos. Giliai ištirti ir nušviesti jį galėtumėme tik tada, jei pritaikytume gyvenime. Bet šiandienos pietūs užsitęsė. Galima rasti juose prabangos ir sie lai, bet kai be saiko puotauti įninkama, kai maistas blogai paskirstomas, tai išeina, kad minčių sveikumui tai gali pakenkti ne mažiau kaip pakenkia badas. Todėl šis klausimas mus, alkanus, tegu geriau pasotina rytoj, jei tai atrodys reikalinga. Noriu, kad tik mielai ragautume tai, ką aš, jūsų padėjėjas, ant stalo patiekiu, kaip peną alkstančiam protui. Ir, jei neklystu, yra įprasta desertui patiekti kažką visiškai netikėto, pagaminus ir paaštrinus tą patiekalą scholastiniu medumi”. Tai išgirdę, visi susikaupė tarsi ties atneštuotu valgiu ir privertė mane greičiau pasakyti, kas gi tai būtų. “Ką jūs tikėtės išgirsti, – sakau, – jei ne tai, jog tema, kurios ėmėmės, buvo paruošta su Akademikais”. Supratę, apie ką kalbama, tie trys, kuriems dalykas buvo žinomas, žvaliau pakilo ir lyg ištiestomis rankomis suteikė paramą pradedančiam ir kaip tik galėjo žodžiais išsakyti, kas paruošta. Tada aš taip dalyką pateikiau: “Jeigu aišku, kad nėra laimingas tas, kuris neturi, ko nori (kas truputį anksčiau buvo nuosekliai parodyta), – niekas neieško to, ko nenori rasti, ir visada ieško tiesos, kurią savo ruožtu nori surasti. Nori, bet neranda. Iš to išplaukia, jog jie neturi to, ko nori, ir dar tai, kad jie nėra laimingi. Ir kadangi niekas nėra išmintingas, jei nėra laimingas, vadinasi Akademikas nėra išmintingas”. Čia klausantieji netikėtai sušuko, lyg viską suprasdami. Tik Licencijus, atidesnis ir apdairesnis, nors pabijojo prieštarauti, bet ir nesutiko: “Kažką pagavau kartu su jumis, jei net sušukau, sujaudintas išvados. Bet nieko iš šių dalykų nenursiu, o savo dalį perleisiu Alipijui: jis arba kartu su manimi ją laižys, arba perspės, kodėl nereikia jos liesti.” “Navigijus, – sakau, – saldumynų turėtų bijoti labiau nei blogos blūznies”. Šis besijuokdamas: “Žinoma, mane tai išgydys. Nes nežinau, kaip tas gudrus ir dygus patiekalas, kurį pateikė (taip jis sako apie tikrai saldų Himeto medų), yra saldžiai aštrus ir niekam nepučia vidurių. Todėl, nors ir sudirginęs truputį gomurį, kuo mieliausiai siunčiu jį toliau. Nematau, kaip ši išvada gali būti nuneigta”. “Niekaip negali, – sako Trigecijus. – Todėl džiaugiuosi, kad jau seniai tarp manęs ir jų įsigalėjo priešiškusmas. Nežinau, kaip, skatinant prigimčiai arba (tiksliau sakant) Dievui, reikėtų įrodyti juos melavus, tačiau aš jiems labai prieštarauju”. Čia Licencijus: “O aš, – sako, – jų dar neapleidžiu”. “Vadinasi, – sako Trigecijus, – nesutinki su mumis?” “O argi

jūs sutinkate su Alipijum? – aš jiems į tai. – Neabejoju, – sakau, – kad jeigu Alipijus čia dalyvautų, jis lengvai su šiais samprotavimais sutiktų. Juk negali jis taip kvailai galvoti, kad laimingas yra žmogus, kuris neturi to gėrio, kurio jo siela karščiausiai trokšta. Ar kad anie nenori atrasti tiesos, ar kad tas, kuris nėra laimingas, gali būti išmintingas. Tiems trims yra paruošta vaišintis lyg medumi, duona ir riešutais, t. y. tuo, ko tu bijai”. “Ar jis, – klausia, – taip pateko į šias menkas vaikų pinkles, apleidęs tokią Akademikų daugybę, kuriai užplūdus tas itin trumpas teiginys yra arba nutylimas, arba iškeliamas?” “Lyg kažką begalinio svarstytume, – sakau, – ypač kalbant prieš Alipijų, nes tie maži dalykai yra pakankamai svarbūs ir naudingi, ir jis pats galėtų pateikti apie savo kūną pakankamai argumentų. O tu, kuris ėmeisi svarstyti apie nesančiųjų čia autoritetą, kodėl jų neįrodai? Ar nėra laimingas tas, kuris neturi, ko nori? Ar neigi, kad jie nori surasti tiesą, kurios karštai ieško? Ar kuris nors išminčius tau atrodo nelaimingas?” “Iš tikrųjų laimingas yra tas, kuris neturi, ko nori”, – metė lyg piktai besijuokdamas. Kai aš liepiau, kad tai būtų užrašyta: “Nesakiau”, – sušuko. Kai aš vis dėlto pasiūliau tai užrašyti: “Sakiau”, – tarė. Aš sykį jau buvau nusprendęs, kad jokie žodžiai, išskyrus užrašytus, nebūtų jo platinami. Šitaip sujaudintą jaunuolį laikiau tarp drovumo ir atkaklaus ryžtingumo. Šiais žodžiais juokaudami, mes tarsi kvietėme kiekvieną prie savo valgio dalies. Tačiau pastebėjome, kad kiti, viso reikalo nežinantys, bet trokštantys sužinoti, kas įdomaus tarp mūsų vienų vyksta, rimtai visa tai stebėjo. Jie man atrodė panašūs į tuos (kaip dažnai būna), kurie, puotaudami tarp godžiausių ir plėšriaušų, susilaiko nepuldami maisto arba iš rimtumo, arba iš drovumo. Kadangi aš buvau juos pakvietęs tam, kad viską išaiškinčiau, ir vaidinau šioje puotoje tam tikrą didelį ir teisingą žmogaus vaidmenį, todėl negalėjau susilaikyti: mane sujaudino mūsų nelygi padėtis ir skirtingas suvokimas. Nusišypsodamui motinai. O ji nevaržomai, lyg kalbėtų apie savo maisto atsargas, tarė: “Pasakyk mums, kas yra tie Akademikai ir ko jie nori? Aš jai trumpai ir aiškiai išdėščiau taip, kad niekas neišeitų nesupratęs. Tada ji tarė: “Tie žmonės yra epileptikai: šiuo vardu pas mus paprastai vadinami tie, kuriuos parbloškia kritimo liga “. Sulig tais žodžiais ji atsistojo, ruošdamasi išeiti. Čia ir visi mes linksmi, besijuokdami, užbaigę kalbas, išsiskirstėme.

Kitą dieną po pusryčių, bet gerokai vėliau negu vakar, tie patys ir ten pat susirinkome. “Vėlai suėjote į puotą, – tariau. – Manau, kad tai atsitiko ne dėl blogo virškinimo, bet dėl menko maisto kiekio: manote, jog neverta skubėti, nes viliatės greitai tą maistą sudoroti. Tikėtės, kad nedaug ką liko apsvarstyti, kai dieną per iškilmes tiek nedaug buvo sužinota. Galbūt tai ir

teisinga. Bet kas jums yra paruošta, nežinau, kaip ir jūs. Kitas yra tas, kuris visiems vienas ir kuris tokias puotas nesiliauja kelti. O mes dažnai atsisakome valgio ar dėl sotumo, ar dėl bejėgiškumo, ar dėl rūpesčių. Jeigu neapsirinku, mes vakar dorai ir tvirtai sutarėme, kas žmogui daro jį laimingą. Pagrįstai buvo įrodyta, jog laimingas yra tas, kuris turi Dievą. Kadangi niekas iš jūsų neprieštaravo šiai minčiai, kyla klausimas, kas, mūsų manymu, turi Dievą. Šiuo klausimu, jei gerai atsimenu, buvo išsakytos trys nuomonės. Vieni sakė, kad Dievą turi tas, kuris daro tai, ko nori Dievas. Kiti tvirtino, kad Dievą turi tas, kuris gerai gyvena. Dar kitiems atrodė, jog Dievas yra tame, kuris, kaip sakoma, turi švarią dvasią. Bet galbūt mes visi, tą patį galvodami, išsireiškėme skirtingais žodžiais. Nes jei pasvarstysime pirmąsias nuomones: kad kiekvienas, kuris gerai gyvena, daro tai, ko nori Dievas, ir kad kiekvienas, kuris daro tai, ko nori Dievas, gerai gyvena, – tai aišku, kad gerai gyventi reiškia daryti tai, ko nori Dievas. Ar jūs galvojate kitaip?” Sutiko. “Trečią nuomonę truputį kruopščiau reikia apvarstyti, – tęsiu. – Dėl to, kad remiantis švariausiųjų ir švenčiausiųjų įprastiniu vertinimu, dviem atvejais dvasia, kiek suvokiu, gali būti pavadinta nešvaria. Vienoks nešvarumas užvaldo sielą iš išorės, sujaukia jausmus, sukelia žmonėse kažkokią beprotybę. Apie tuos, kurie vadovauja jos pašalinimui, sakoma, kad jie ranką uždeda arba išvaro velnią, t. y. per dieviškas apeigas, maldomis jį pašalina. Antra vertus sakoma, jog apskritai kiekviena siela yra nešvari, nes yra suteršta ydų ir paklydimų. Todėl klausiu: tu, jaunuoli, kuris, galbūt turėdamas šviesesnę ir švaresnę dvasią, šią mintį iškėlei, kas, tavo manymu, turi švarią dvasią: ar tas, kuris neturi savyje velnio, kaip įprasta sakyti apie bepročius, ar tas, kuris iš savo sielos jau visas ydas ir nuodėmes išvalė?” “Tas, man atrodo, turi švarią dvasią, kuris dorai gyvena”, – atsakė. “O doru, – klausiu, – kokį vadini? Ar tą, kuris niekuo nenusideda, ar tą, kuris susilaiko nuo neleistino sanguliavimo?” “Kaip gali būti doras tas, – sako, – kuris, nuo sanguliavimo susilaikydamas, kitų nuodėmių tebėra suteptas? Tas yra išties skąistus, kuris į Dievą atsisukęs ir tik jo siekia”. Tokie jaunuolio žodžiai buvo pasakyti, ir aš būčiau linkęs juos užrašyti. “Vadinasi, – tęsiu, – doras žmogus būtinai turi gerai gyventi, o tas, kuris gerai gyvena, būtinai yra doras. O gal tau kitaip atrodo?” Šis sutiko. “Taigi, čia išsakyta viena nuomonė”. “Bet klausiu jūsų dar tokio mažmožio: ar Dievas nori, kad žmogus jo siektų?” Pripažino, jog nori. Todėl aš klausiu: “Ar galima atsakyti, kad tas, kuris siekia Dievo, blogai gyvena?” “Jokiu būdu, – atsakė. “Tai atsakykite ir į trečią klausimą: ar gali nešvari dvasia siekti Dievo?” Abejojant Navigijui, kuris vėliau nusileido kitų nuomonei, didžioji dalis pasakė, jog ne, negali.

“Taigi, jeigu kas nors siekia Dievo, – sakau, – daro tai, ko Dievas nori, ir gyvena gerai bei turi švarią dvasią. Tačiau tas, kas siekia Dievo, dar jo neturi, vadinasi, nereikia sakyti, kad turi Dievą kiekvienas, kuris ir gerai gyvena, ir daro tai, ko Dievas nori, ir jo dvasia nėra nešvari.” Čia, kai kiti juokėsi, jog nuolat sutikdami buvo apgauti, motina, kuri ilgai buvo apstulbusi, paprašė kad jai tą patį, kas atvedė prie išvados, nuosekliai aiškindamas išplėčiau ir išryškinčiau. Taip, kad būtų akivaizdu. Kai tai buvo padaryta, ji tarė: “Niekas negali ateiti į Dievą, jei jo nesiekia”. “Puiku, – sakau. – Tačiau tas, kuris jo vis siekia, dar nėra prie jo atėjęs, net jei gerai gyvena. Taigi ne kiekvienas, kuris gerai gyvena, turi Dievą”. “Man atrodo, – sako ji, – kad Dievą turi visi, bet tam, kuris gerai gyvena, Dievas yra palankus, o tam, kuris blogai – priešiškas”. “Tada blogai vakar nusprendėme, kad laimingas yra tas, kuris turi Dievą, – sakau. – Net jei kiekvienas jį turi, tai dar nereikia, kad kiekvienas yra laimingas”. “Pridėk, – sako, – palankų Dievą”. “Ar mums gana pripažinti, – klausiu, – kad laimingas yra tas, kuriam Dievas palankus?” “Norėčiau sutikti – tarė Navigijus, – bet bijau, ar kalbėdamas apie tą, kuris siekia Dievo, neturi galvoje, kad laimingas yra kažkuris iš Akademikų, kuris vakarykštėje kalboje buvo pavadintas negražiu lotynišku žodžiu “caducarius” (epileptikas), bet, mano manymu, tikrai tinkamiausiu. Negaliu pasakyti, kad žmogui, siekiančiam Dievo, šis yra priešiškas; jeigu šitaip pasakyti negalima, manau, jog yra palankus. Ir tas, kuriam Dievas palankus, yra laimingas. Vadinasi, laimingas bus tas, kuris siekia. O siekdamas kiekvienas dar neturi, ko nori. Tai vakar mums visiems atrodė beprasmybė, dėl to patikėjome, kad yra išsklaidytas Akademikų tamsumas. Todėl Licencijus jau triumfavo dėl mūsų. Ir šie saldumynai, kaip apibūdintų išmintingas medikas, kuriuos aš neapgalvotai, pakenkdamas savo sveikatai, suvalgiau, sukelia man skausmus”. Čia, kai motina nusijuokė, Trigecijus tarė: “Aš nesutinku su tuo, kad Dievas visiems tiems, kam nėra palankus, yra priešiškas. Manau, kad yra kažkos vidurys”. Aš jam: “Ar sutinki, kad tas žmogus, kuriam Dievas nei palankus, nei priešiškas, kažkoku būdu visgi turi Dievą?” Kai šis delsė, motina tarė: “Viena yra turėti Dievą, o kita – nebūti be Dievo”. “Tai kas yra geriau, – klausiu, – ar turėti Dievą, ar nebūti be Dievo?” “Kiek galiu suprasti, – sako, – mano mintis yra tokia: kas gerai gyvena, tam Dievas palankus, kas blogai – tampriešiškas, o kuris dar ieško, dar jo nepasiekė, tam nei palankus, nei priešiškas, bet jis nėra be Dievo”. “Ar tai išties jūsų nuomonė?” – klausiu. Atsakė, kad taip. “Prašau pasakyti, – sakau, – ar jums neatrodo, kad Dievas yra palankus tam, kurį globoja?” Pripažino. “Tai ar negloboja Dievas jo siekiančio žmogaus?” klausiu. Atsa-

kė: “Globoja. Vadinas, – sakau, – tam, kas siekia Dievo, šis yra palankus, o kiekvienas, kuriam Dievas palankus, yra laimingas. Vadinas, laimingi ir tie, kurie jo siekia. O tas, kuris siekia, dar neturi, ko nori. Išeina, kad bus laimingas ir tas, kuris neturi, ko nori”. “Man anaip tol neatrodo, – tarė motina, – kad yra laimingas tas, kuris neturi, ko nori”. “Tada, – sakau, – ne kiekvienas yra laimingas, kuriam Dievas yra palankus”. “Jei logiškai plaukia tokia išvada, – sako, – negaliu neigti”. “Tai toks ir bus suskirstymas, – sakau, – kad kiekvienas, kuris jau pasiekė Dievą ir kuriam Dievas palankus, tas ir yra laimingas. O kiekvienas, kuris Dievo siekia, tam Dievas palankus, bet jis dar nėra laimingas. Kiekvienas, kuris ydomis ir nuodėmėmis ir save padaro svetimą Dievui, ne tik nėra laimingas, bet ir gyvena be Dievo palankumo”. Kadangi visi sutiko, tęsiau: “Visa tai gerai, tačiau bijau, kad jūsų neįsivaizduojate, dėl ko jau anksčiau sutarėme, t. y. kad nelaimingas yra kiekvienas, kuris nėra laimingas. Pagal tai išeitų, kad nelaimingas yra tas žmogus, kuriam Dievas palankus, nes apie tą, kuris tik siekia Dievo, juk sakėme, kad jis dar nėra laimingas. Ar tiesa, kaip sako Tullijus, kad didžiulių žemės valdų šeimininkus turtingais vadina, o visų dorybių turėtojus – vargšais? Pažiūrėkite ir į tai, ar tiesa, kad kitaip kiekvienas stokojantis ko nors yra nelaimingas, taip kiekvienas nelaimingasis jaučia trūkumą. Tiesa bus, kad nelaimingumas yra ne kas kita kaip stoka, ir turbūt jaučiate, jog, tai sakydamas aš pritariu šiai minčiai. Bet šiandien šitai jau ilgokai sprendžiame. Noriu, kad jums nepasidarytų bloga, todėl siūlau rytoj sugrįžti prie šitos minties”. Kadangi visi noriai pritarė, pakilome.

Trečią mūsų pokalbio dieną rytiniai debesys, suviję mus į pirtį, išsi-skaidė, ir popiečio oras buvo kuo tyriausias. Buvo malonu susirinkti netoliese esančioje pievelėje, kur mums visiems atrodė patogų susėsti. Ir įvyko pašnekesys. “Beveik viską, ką klausiau, – sakau, – ir su kuo norėjau, kad jūs sutiktumėte, pasiečiau ir turiu. Todėl šiandien, kadangi mūsų puotą galime tęsti keletą dienų, bus beveik nieko arba visai nedaug į ką, mano manymu, jūs man būtinai turėtumėte atsakyti”. Motina pasakė, kad nelaimė yra trūkumas, ir prisidėjo prie mūsų. “Visi, kurie jaučia trūkumą, yra nelaimingi. Bet ar visi nelaimingi jį jaučia, tai dar klausimas, į kurį vakar negalėjome atsakyti. Jei į tai pažiūrėtumėme kaip pataria protas, tobiliausias atsakymas, kas yra laimingas, būtų toks: laimingas yra tas, kuris nejaučia trūkumo. Kiekvienas, kuris nėra nelaimingas, yra laimingas. Taigi laimingas yra tas, kuris laisvas nuo trūkumo, jeigu sutiksime, kad tai, ką mes vadiname trūkumu, yra tas pats, kas nelaimingumas.” “Bet iš to, kad kiekvienas, nejaučias trūkumo, yra laimingas, kas yra aišku, – tarė Trigecijus, – dar negalima da-

ryti išvados, kad kiekvienas, jį jaučiantis, yra nelaimingas". "Regis mes sutikome, kad nėra jokios tarpinės būsenos tarp laimingo ir nelaimingo žmogaus. Ar tau atrodo, – klausiu, – kad tarp mirusio ir gyvo yra koks nors tarpinis būvis? Ar kiekvienas žmogus yra arba gyvas, arba miręs?" "Pritariu, – sako, – kad nėra tarpinio būvio. Bet kur tu kreipi?" "Tikiuosi, – sakau, – jog tu sutinki su tuo, kad kiekvienas kada nors palaidotas yra miręs". Ne-neigė. "O kad kiekvienas kada nors nepalaidotas yra gyvas?" "Išsina, kad ne", – atsako. "Tai ar iš to, – klausiu, – kad jei kiekvienas, kuris jaučia trūkumą, yra nelaimingas, neplaukia tai, jog kiekvienas, kuris jo nejaučia, yra laimingas, nes tarp nelaimingo ir laimingo, kaip ir tarp gyvo bei mirusio, negalima rasti jokios tarpinės būsenos". Kadangi kai kurie jūsų šiek tiek lėčiau mąstė, stengiausi jiems tinkamais žodžiais priartinti mintį. "Taigi, – sakau, – niekas neabejoja, kad nelaimingas yra tas, kuris jaučia trūkumą. Nebaido mūsų ir tai, kad išminčių kūnams taip pat kažkas reikalinga. Mat jie nestokoja pačios sielos, kurioje ir glūdi laimingo gyvenimo pamatas. Vadinasi, išminčius yra tobulas, o ne vienas tobulas nieko nestokoja, ir jeigu turės tai, kas kūnui reikalinga, sunaudos, o jei neturės, tai to dalyko nebuvimas kūno nepalauš. Kiekvienas išminčius yra narsus, o nėra tokio dalyko, kurio narsus žmogus bijotų. Taigi ir išminčius nebijo nei kūno mirties, nei kančių, kurioms pašalinti, išvengti arba numalšinti yra tie dalykai reikalingi, ir jų stoką jis gali pajusti. Tačiau jei šių dalykų nestokoja, nesiliauja sėkmingai jais naudotis. Taigi teisingiausia yra mintis, jog prisileisti tai, ko tu gali išvengti, būtų kvaila. Todėl išminčius vengs mirties ir liūdesio, kiek išgalės ir kiek dera. Jei ne kiek nevengtų, nelaimingas jaustųsi ne dėl to, kad tai įvyko, bet dėl to, kad, nors galėjo to išvengti, nenorėjo, – tai yra aiškus kvailumo požymis. Nevengdamas to, bus nelaimingas ne dėl kančios, sukeltos tų dalykų, bet dėl kvailumo. O jeigu nepajęgtų išvengti, nors veiktų uoliai ir tinkamai, užgriuvus tam dalykui netaps nelaimingu. Taigi ir Komiko⁵ mintis yra ne mažiau teisinga: kadangi žmogus negali padaryti to, ko nori, tegu nori to, ką gali padaryti. Kaipgi bus nelaimingas tas, kuriam nieko neatsitinka prieš jo norą? Nes ko, jo manymu, negalės pasiekti, negali ir norėti. Todėl nori tik pačių tikriausių dalykų, t. y. neužsiiminėti jokių dalyku, jei jo nenurodė dorybė ir išminties dieviškas įstatymas, kad tai, kuo rūpinasi, negalėtų būti jokių būdu atimta. Taip pat dabar pažiūrėkite, ar kiekvienas nelaimingas jaučia trūkumą. Kadangi sutikti su ankstesniąja min-

⁵ Komikas – Publijus Terencijus Afras (apie 185–159 m. pr. m. e.) – romėnų komediografas. Žr. komediją "Broliai: II, I"

timi trukdo būtent ši, nes daugelis, susidurdami su daugybe atsitiktinių dalykų, nusprendė, jog viskas labai paprasta, t. y. kad į bet kurio dalyko duotą ženklą kaip mat kiltų koks nors noras. Sunkus toks gyvenimas. Bet atkreipkime dėmesį į tokį žmogų, kokį Tulijus sako buvus Oratą⁶. Kas galėtų pasakyti, kad Orata, turtingiausias, maloniausias, puoselėjęs save žmogus, kuriam nei pasilinksminimui, nei malonumui nieko netrūko, net ir būdamas geros nepriekaištingos sveikatos, vargo jausdamas trūkumą? Juk ir nekilnojamo turto, ir maloniausių draugų pertekęs buvo kiek širdis geidžia, ir visu tuo naudojosi puoselėdamas kūną. Kiekvieną jo įprotį, kiekvieną norą, (kad trumpai viską išaiškinčiau) lydėjo pasisekimas. Bet čia gal kuris iš jūsų pasakytų, kad jis norėjo turėti daugiau negu turėjo. To nežinome. Bet užtenka atsakyti, jog mes manytume, kad jis netroško daugiau negu valdė. Ar jums atrodo, kad jam ką nors trūko?“ „Net jeigu sutikčiau, kad jis nieko netroško, – tarė Licencijus, – (nors nežinau, kaip tuo pasitikėti, žinant, kad jis nebuvo išmintingas žmogus) visgi bijojo, nes kaip sakoma, nebuvo neprotingas, kad, aplinkybėms susiklosčius priešiška, nebūtų iš jo viskas atimta. Juk nėra sunku suprasti, kad viskas, kiek to visko bebūtų, yra pavaldus atsitiktinumams“. Tada aš juokaudamas: „Matai,– sakau, – Licencijau, tau atrodo, jog ši laimingiausia žmogų nuo laimingo gyvenimo sulaiko būdo gerumas. Kuo gudresnis jis buvo, tuo aiškiau matė, kad visko gali netekti. Iš tos baimės (tie dalykai) buvo eikvojami, ir buvo gana paprastai paskelbta, jog klastingas žmogus savo blogiu yra protingas“. Kai jis ir kiti nusijuokė, tariau: „Tačiau įsigilinkime į tai, nes jeigu jis ir bijojo, tai visgi nestokojo – o būtent to buvo klausiama. Trūkumas glūdi kaip tik neturėjime, o ne baimėje prarasti tai, ką turi. Tačiau jis buvo nelaimingas, nes bijojo, nors ir nejautė trūkumo. Vadinasi, ne kiekvienas nelaimingas žmogus jaučia stoką“. Nors tai išvadai pritarė drauge su kitais ir ta, kurios nuomonę atmečiau, (Licencijus) lyg šiek tiek abejodamas tarė: „Nežinau ir visai nesuprantu, kaip galima atskirti stoką nuo nelaimingumo arba pastarąjį – nuo stokos. Nes ir tas, kuris buvo turtingas ir nieko, kaip sakote, daugiau netroško, vis dėlto bijojo netekti to, ką turi, taigi jam trūko išminties. O gal žmogus, kuris stokoja pinigų ar turto, vadiname stokojančiu, o kuris stokoja išminties – nevadiname?“ Kai visi iš nuostabos šūktelėjo, aš irgi buvau linksmas ir patenkintas, kadangi jis taip puikiai pasakė. Ir tada, kaip daugelyje filosofų knygų, pasirodė išskirti paskutinį klausimą: „Ar matote, – sakau, – kad vienas daly-

⁶ Orata – Sergijus Orata – garsios romėnų giminės atstovas, ėjęs įvairias pareigas ir ne kartą minimas Cicerono veikaluose (De or. I, 178, De offic. III, 67)

kas yra įvairūs mokymai, kitas – siela, labiausiai atsidavusi Dievui? Nes iš kur tai, kas mus stebina, atsiranda, jei ne iš ten?” Čia linksmas Licencijus sušuko: “Tiesiog negalėjo būti pasakyta nieko teisingesnio ir dieviškesnio. Nes nėra stokos didesnės ir labiau apgailėtinos negu išminties stoka. O kuris nestokoja išminties, tas apskritai nieko negali stokoti”. Taigi sielos stoka, – sakau, – yra ne kas kita kaip kvailumas. Tai yra priešingas reiškinyš išminčiai, taip priešingas, kaip mirtis – gyvenimui, kaip laimingas gyvenimas – nelaimingam, ir nėra čia jokio vidurio. Nes kaip kiekvienas žmogus, kuris nėra laimingas, yra nelaimingas, taip kiekvienas nekvailas, aišku, yra išmintingas. Iš ko galima matyti, kad Sergijus Orata buvo nelaimingas ne dėl to, kad bijojo, kad ta sėkmės dovana nebūtų atimta, bet todėl, kad kvailas buvo. O jeigu apie laikinus ir trapius dalykus ką nors gero būtų galvojęs ir visiškai nieko nebūtų bijojęs, tuo nelaimingesnis būtų buvęs. Ne narsumo sargyboje būtų stovėjęs, bet proto miege ir gilesniame kvailume būtų buvęs paskandintas. Ir jeigu kiekvienas, kuris stokoja išminties, kenčia nuo didžiulio trūkumo, kiekvienas, turįs išminties, nieko nestokoja, iš čia išplaukia, jog kvailumas yra trūkumas. Tačiau kaip kiekvienas kvailas žmogus yra nelaimingas, taip kiekvienas nelaimingas yra kvailas. Taip įrodoma, jog kaip kiekvienas trūkumas yra nelaimė, taip kiekviena nelaimė yra trūkumas”. Trigecijus pasakė, kad šią išvadą nevisai suprato. “Kur mūsų nuomonės, – klausiu, – samprotaujant sutampa?” “Kad jaučia trūkumą tas, kuris neturi išminties”, – atsakė. “Tai kas yra stokoti? – klausiu. “Tai yra neturėti išminties”, – atsako. “O kas tai yra neturėti išminties? – aš. Jis delsia. “Ar tai ne tas pats, kaip turėti kvailumą?” – aš. “Taip”, – sako. “Vadinasi, – tariau, – turėti kvailumą tai ne kas kita kaip jausti trūkumą. Iš to matyti, jog galima trūkumą vadinti kitu žodžiu, o būtent – kvailumu, nors nežinau, ar kalbant tikėtų vartoti žodį “trūkumas” ar “kvailumas”. Taip pat kai kalbame apie ką nors, kam stokoja šviesos, vadiname tamsiu. Tai ne sutemos nusileidimas ar išsisklaidymas. Stokoti šviesos, tai reiškia jau būti tamsiam, kaip kad neturėti drabužių – būti nuogam. Drabužiams atsiradus, nuogumas lyg koks judrus padaras dingsta. Taip sakome ir apie kokios nors stokos jutimą. Žodis “stoka” (egestas) reiškia neturėjimą. Todėl (kad paaiškinčiau tai, ką noriu, taip, kaip galiu) yra sakoma: “turi stoką”, t. y. “turi neturėjimą”. Jeigu įrodyta, kad kvailumas yra tikras trūkumas, tai kažin ar nėra išspręstas ką tik iškeltas klausimas. Mums buvo kilusios abejonės, ar, sakydami “nelaimingumas”, mes neįvardijame dar kažko kito. Tačiau padarėme išvadą, kad kvailumas teisingai yra vadinamas trūkumu. Taigi ir kiekvienas kvailys yra nelaimingas, ir kiekvienas nelaimingas žmogus yra kvailas. Vadinasi, tiek kiek-

vieną stokojantį turėtume vadinti nelaimingu, tiek kiekvieną nelaimingą – stokojančiu. O jeigu iš to, kad kiekvienas kvailas žmogus yra nelaimingas ir kiekvienas nelaimingas – kvailas, daroma išvada, kad kvailumas yra nelaimė, tai kodėl iš to, kad kiekvienas nelaimingas žmogus jaučia trūkumą, o kiekvienas jaučias trūkumą yra nelaimingas, negalima daryti išvados, kad nelaimingumas yra ne kas kita kaip trūkumas?” Kai visi su tuo, kas pasakytą, sutiko, tariau: “Išeina, jog tas, kuris nejaučia stokos, bus išmintingas ir laimingas. O trūkumas ar stoka yra kvailumas, t. y. kvailumo vardas. Tačiau šiuo žodžiu (egestas) įprasta vadinti ir tam tikrą nevaisingumą bei skurdą. Ir dar prašom atkreipti dėmesį į tai, kad anksčiau gyvenusių žmonių rūpesčiu ar visiems, ar tik aiškiems dalykams yra sukurti kokie nors žodžiai, o ypač tiems reiškiniams, kurių pažinimas buvo pirmoji būtinybė. Jūs jau sutikote, kad kiekvienas kvailys jaučia trūkumą ir kiekvienas jį jaučias yra kvailas. Tikiu, kad jūs sutiksite ir su tuo, kad kvaila siela yra ydinga, o visos sielos ydos kartu paimtos telpa į kvailumo vardą. Tačiau pirmą mūsų diskusijos dieną sakėme, kad tinginystė (nequitia) yra taip įvardyta dėl to, kad nebuvo sąvokos, priešingos vaisingumui (frugalitas), kilusiam iš žodžio “vaisius” (frux). Taigi šioje priešingų žodžių poroje, t. y. nevaisingumo ir vaisingumo, aiškiai krenta į akis, kad jų skirtumas glūdi buvime ir nebuvime. O kaip manytume, kokia sąvoka yra priešinga trūkumui, apie kurį kalbame?” Čia, gerokai padelsęs, Trigecijus tarė: “Jeigu kalbėčiau, tai manau, kad neturtas (paupertas) būtų priešinga sąvoka”. “Tai gimininga sąvoka, – sakau, – nes trūkumu ir neturtu tą patį įprasta vadinti. Kitą žodį reikia surasti, kad geresnei daliai netrūktų vieno žodžio, nes kai ana dalis vadinama nepritekliaus ir neturto vardais, šiai daliai tik turtų vardas kaip priešingas priskiriamas. Nieko nėra kvailiau kaip toks žodžio trūkumas pavadinant dalį, priešingą trūkumui”. “Gausumas (plenitudo), – tarė Licencijus, – jei taip galima pasakyti, man regis, būtų sąvoka, tikrai priešinga trūkumui”. “Paskui dėl žodžio galbūt kruopščiau pasiaiškinsime. Nors Saliustijus⁷, tiksliausiai vartojąs žodžius, nepritekliui priešingu žodžiu pripažino “turtingumą (opulentia, bet aš priimu šį – “gausumas” (plenitudo). Ir, žinoma, čia mes išsilaisvinsime iš gramatikų baimės, arba turėsime bijoti, kad nebūtume išpeikti, kad taip lengvabūdiškai naudojamės žodžiais, kuriuos jie mums pateikė vartoti. Kai nusijuokė, tariau: “Kadangi savo protus esate atkreipę į Dievą,

⁷ Saliustijus – Gajus Saliustijus Krispas (86–35 m. pr. m. e.) romėnų istorikas veikale “Katilinos sąmokslas” dažnai operuoja stokos (egestas) ir pilnumo (opulentia) sąvokomis: Plg. Coniuratio Catilinae 6, 5; 52, 22 ir kt.

nutariau jo neniekinti tarsi kokio orakulo, tad pažiūrėkime, kas tilptų šiame žodyje: juk nėra tinkamesnio teisėjo tiesai (negu Dievas). Taigi, gausumas ir trūkumas yra priešingos sąvokos. Tai būtų panašiai kaip bergždumas ir vaisingumas, kurie parodo dvi būsenas: buvimą ir nebuvimą. Ir jeigu trūkumas yra būtent kvailumas, tai gausumas bus išmintis. Teisingai daugelis sako, kad visų dorybių motina yra saikingumas (frugalitas). Jiems pritardamas Tulijus vienoje garsioje kalboje pasakė⁸, jog kiekvienas tesupranta kaip nori, bet jis ūkiškumą, t. y. saikingumą ir santūrumą, laiko didžiausia dorybe. Paskui mokyčiausiai ir kaip pridera apsvaistė vaisiaus sąvoką (frux), t. y. tai, ką mes vadiname buvimu ir kam priešinga sąvoka yra nebuvimas. Bet dėl paplitusio kalbėjimo įpročio, pagal kurį turtingumą įprasta laikyti taupumu, ką galvojo, paaiškino dviem atitikmenimis, įvesdamas saikingumo ir santūrumo sąvokas. Į šiuos du žodžius labiau atkreipkime dėmesį. „Saikingumas (modestia) yra kilęs iš žodžio saikas (modus), o „santūrumas“ (temperantia) yra kilęs iš žodžio, reiškiančio susilaikymą, darnumą (temperies). Ten, kur saikas ir darna, nieko nei pridėsi, nei atimsi. Pavartoję žodį „gausybė“ (plenitudo) kaip priešingą „trūkumui“ (egestas) sąvokai, daug geriau padarėme, negu kad pavartoję žodį „perteklius“ (abundantia). Nes žodžiu „abundantia“ suprantamas perteklius ir tarsi išsiliejimas to, ko per daug prisirinko. Kadangi susikaupus daugiau negu pakankamai, imama stokoti saiko, t. y. dalykas, kurio yra per daug, stokoja saiko. Taigi trūkumas yra svetimas ne tiek pačiam pertekliui, kiek saikui. Jeigu aptarinėtume žodį „opulentia“ (gerovė, turtingumas), tai prieitume prie išvados, kad ši sąvoka nusako ne ką kita kaip saiką. Nes iš ko kito, jei ne iš žodžio „ops“ (jėga, galybė, pagalba) yra kilęs šis žodis. Tačiau kaip padeda tai, ko yra per daug, ir tai dažnai yra nepatogiau negu kad būtų per mažai. Tiek perteklius, tiek neperteklius, nes stokoja saiko, yra pavaldūs trūkumui. Taigi saikas – sielos išmintis. Ir iš tiesų neneigama, kad išmintis yra priešingas dalykas kvailumui, o kvailumas – trūkumas. Trūkumui priešingas yra gausumas. Taigi išmintis yra gausumas. O gausume – saikas. Vadinasi, saikas glūdi sielos išmintyje. Iš to aišku, kad ne veltui tvirtinama, jog svarbiausia ir naudingiausia gyvenime yra tai, kad jame nieko nebūtų per daug. Šiandieninės mūsų diskusijos pradžioje sakėme, kad jeigu prieisime prie išvados, jog nelaimingumas yra ne kas kita kaip trūkumas, tai sakysime, jog tas yra laimingas, kuris nejaučia stokos. Taigi išvada tokia: būti laimingam yra ne kas kita kaip

⁸ Ciceronas šias sąvokas analizuoja veikale „Tuskulo pokalbiai“ (Tusculanae disputationes, lib. III, 8), taip pat kalboje „Už Dejotėrą“ (Pro Deiotero, 9, 26).

nejausti stokos, būti išmintingam. Tačiau jeigu paklaustumėme, kas yra išmintis, nes ir ją protas, kiek šiuo metu pajėgė, atskleidė ir iškėlė: ji yra ne kas kita kaip sielos saikas, t. y. tai, kieno pagalba siela save laiko pusiausvyroje, kad nenukryptų į perteklių ir kad nebūtų sulaikoma žemiau pilnumo. Nusiritama vis dėlto į prabangą, despotizmą, išdidumą ir kitoki blogį, į tai, kame nesaikingų ir nelaimingų žmonių sielos mano rasią sau linksmybę ir galią. Antra vertus, yra slegiami purvo, baimės, liūdesio, geismo ir kitų blogybių, kurios, kad ir kokios jos būtų, ką pripažįsta net nelaimingi, žmonės daro nelaimingus. Kai išsižiūri žmogus į atrastą išmintį ir (naudosiuos to jaunuolio žodžiais) į ją save nukreipia, o ne į apgaulingus šešėlius, po kurių našta patekęs nuo savo Dievo atsitraukia ir yra nugramzdinamas užmarštin; paveiktas išminties, jis nususika nuo bet kokios tuštumos ir nebijo nei nesaikingumo, nei trūkumo, nei nelaimės. Taigi kiekvienas, kuris turi savo saiką – išmintį, yra laimingas. Bet reikia pasakyti, kas yra žmogaus išmintis, jei ne Dievo išmintis? Pritarėme, remdamiesi dievišku autoritetu, kad Dievo sūnus yra ne kas kita kaip Dievo išmintis. Dievo sūnus neabejotinai yra Dievas. Taigi Dievą turi kiekvienas, kuris yra laimingas, su tuo jau anksčiau sutikome, kai šią puotą pradėjome. Bet ką jūs galvojate esant išmintimi, jei ne tiesą? Taigi, kaip yra pasakyta: „Aš esu tiesa“⁹. Tačiau, kad būtų tiesa, ji turėtų kilti iš aukščiausio saiko, iš kurio atsiranda ir į kurį galiausiai pavirsta. Pačiam aukščiausiam saikui joks kitas saikas neuždedamas. Aukščiausias saikas egzistuoja pats per save, pats savaime yra saikas. Bet taip pat būtina, kad aukščiausias saikas būtų teisingas. Taigi tiesa gimsta per saiką, o saikas yra pažįstamas tiesoje. Vadinasi, nei tiesos be saiko, nei saiko be tiesos niekada nebūna. Kas gi yra Dievo sūnus? Yra pasakyta – Tiesa. Kas neturi tėvo? Kas kitas, jei ne aukščiausias saikas? Vadinasi, kiekvienas, kuris per tiesą pasiekia aukščiausią saiką, yra laimingas? Taigi turėti Dievą sielose, tai reiškia naudotis Dievu. Visa kita, nors yra turima iš Dievo, Dievo neturi. Tačiau vienas įspėjimas, kuris mus veikia, yra toks: kad Dievą nuolat atsimintume, kad jo trokštume; jis atplaukia pas mus iš paties tiesos šaltinio. Šį spindėjimą skleidžia mūsų vidinė šviesa – saulė, slypinti mums. Ką kalbame, viskas yra Jo tiesa, netgi tada, kai lig šiol ar ne visai sveikomis, ar staiga atvertomis akimis esame atsukti į tai, į ką drąsiai žvelgti bijome. Mat ne kas kita čia mums atsiveria kaip Dievas, tobulas ir nesuteptas jokio išsigimimo. Nes kur yra visa ir visiškai tobula, ten kartu yra ir visagalis Dievas. Bet kad ir kaip ilgai ieškome, dar nesame pasotinti iš paties šaltinio

⁹ Jn XIV, 6.

ir (vartosiu šį žodį) gausybės, dar negalime sakyti, kad pasiekėme savo saiką. Ir todėl, nors Dievui jau pritariant, dar nesame nei išmintingi, nei laimingi. O būtent tai ir yra visiškas sielų sotumas, tai yra laimingas gyvenimas: pamaldžiai ir iki galo suvokti, kieno esi vedamas į tiesą, koku būdu naudojiesi tiesa ir kieno dėka esi susiejamas su aukščiausiuoju gėriu. Tie trys dalykai vieną Dievą ir vieną būtį išmintingiems išreiškia, pašalinus įvairių prietarų tuštybę". Čia motina, prisiminusi žodžius, kurie jos atmintyje užkliuvo, ir, lyg įrodydama savo tikėjimo budrumą, džiugiai ištare šią mūsų poeto eilutę: "Globok maldaujančius, trejybę"¹⁰. Ir pridūrė dar: "Niekas neabejoja, kad toks yra laimingas gyvenimas, kuris yra tobulas, ir į jį mes greitai galime būti nuvesti, remdamiesi vien tikėjimu, gyva viltimi ir degančia meile". "Taigi, – tariau, – pats saikas mums primena, jog puotas reikia rengti kas kažkiek dienų. Kiek pajėgiu, pirmiausiai dėkoju aukščiausiam Dievui tėvui ir tikram viešpačiui, sielų gelbėtojiui. Toliau – jums, kurie čia pakviesti mane daug papildėte. Nors tiek į mūsų pokalbį įdėjote, kad aš negalėčiau nuneigti, jog pakviestųjų esu pasotintas. Čia visiems besidžiaugiant ir begarbinant Dievą, Trigecijus tarė: "Norėčiau, kad tuo pat būdu kasdien mus maitintum". "Saiką, – tariau, – visur reikia išsaugoti ir gerbti, jei mums malonus šis mūsų sugrįžimas prie Dievo". Šiais žodžiais pokalbį baigėme.

Komentarai

Traktatą "De vita beata" Aurelijus Augustinas (354–430) parašė anksčiau savo gyvenimo laikotarpiu, iš karto po atsivertimo į krikščionybę, t. y. apie 386 m. Orientacija į analogišką Senekos (I a.) veiklą akivaizdi. Stoicizmo filosofija buvo neabejotinai vienas iš svarbiausių šaltinių, formuojantis krikščioniškai lemties sampratai, kurią Augustinas esmingai pagilino. Tačiau akivaizdus ir šių autorių, gyvenusių skirtingose epochose, pažiūrų skirtumas. Seneka, gyvenęs žlungančios imperijos, pakrikusios moralės, visuotino nusivylimo ir netikrumo laikais, laimingo gyvenimo pagrindu laikė išmintingą sielos ramybę, malonumų niekinimą, dorybės siekimą. (Žr. Seneka. Apie laimingą gyvenimą (vertė D. Dilytė). // Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. – V.: "Mintis", 1977. – P. 367–384). O Augustinas, patyręs naujos jėgos – krikščioniškosios bažnyčios – augimą ir pats prisidėjęs prie jos intelektualinio potencialo stiprinimo, laimingo gyvenimo esmę ir tikslu laikė Dievo pažinimą. Tačiau kelias į jį, jo manymu, eina ne per protą, o per širdį, per vidinį išgyvenimą, kančią, blaškymąsi, ieškojimą. Todėl traktate

¹⁰ Ambraziejaus (apie 340–397) himno "Deus creator omnium" eilutė.

nuolat pasitelkiami audros, šėlstančios jūros, kelionės, kalno įvaizdžiai. Jame nemažai aliuzijų į paties Augustino išgyvenimus, pasaulėžiūros lūžius. Svarbiausiu vedliu Dievop Augustinas laiko sielą, o esmine sielos dorybe laiko jos veiklumą arba vaisingumą (lot. *frugalitas*). Priešinga savybė yra neveiklumas arba nevaisingumas (lot. *nequitia*). Taigi Augustino pateikta laimingo gyvenimo formuluotė yra labai paprasta: per tiesą, per saiką – į Dievą ir kartu – į laimę. Augustinas teigė ieškojimą ir meilę. Jo mokymo tiesos yra artimesnės ir patrauklesnės žmogui negu šalta ir praktiška Senekos išmintis. Gal todėl jos gyvos ir jaudinančios ligi šiol – ne tik kaip krikščionybės dogmos, bet ir kaip reali kasdieninė sielos atrama nuolat siekiant laimingo gyvenimo.